ABDÜLMELİK b. MUHAMMED el-MEHDÎ

(عبدالملك بن محمد المهدي)

Ebû Mervân Abdülmelik el-Mu'tasım-Billâh b. Muhammed el-Mehdî
(ö. 986 / 1578)

Mağrib'de kurulan Sa'dîler Devleti'nin hükümdarı (1576-1578).

Muhammed el-Mehdî'nin 1557'de ölümü üzerine yerine oğlu Abdullah el-Gālib geçti. Tahta geçer geçmez kendisine rakip olmasından endişe ettiği kardeşi Osman'ı öldürttüğü gibi, Abdülmelik ile diğer kardeşlerini de baskı altına aldı. Abdullah el-Gālib 1574'te ölünce, tahta Müstansır unvanıyla oğlu Muhammed el-Mütevekkil çıktı. Fakat hükümdarlıkta hak iddia eden amcaları Abdülmelik ve Ahmed ile mücadele etmek zorunda kaldı. Fas'ta öteden beri hânedan mensuplarından biri Osmanlılar'ın desteğini sağlarsa diğeri mutlaka hıristiyanların himayesine sığınırdı. Yeğeni karşısında Osmanlılar'ın desteğini kazanmak isteyen Abdülmelik de aynı yola başvurdu ve İstanbul'a giderek hakkı olan hükümdarlığın yeğeni tarafından gaspedildiğini söyledi ve yardım istedi. Eski dostu Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa Abdülmelik'e yardımcı oldu. Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa'ya bir ferman gönderilerek Muhammed el-Mütevekkil'in, amcası Abdülmelik'in hakkını gözetmesi ve bir anlaşmaya varmaları istendi. Fakat Muhammed el-Mütevekkil bu fermanı dinlemedi. Bunun üzerine Ramazan Paşa kumandasındaki 20.000 kişilik Osmanlı ordusu Mütevekkil'in üzerine yürüdü. Miknâs civarında meydana gelen savaşta Mütevekkil mağlûp olup kaçtı.

Abdülmelik, 9 Mart 1576'da el-Mu'tasım-Billâh unvanıyla tahta çıktı ve 1577 yılı Mayısında Osmanlı Padişahı III. Murad'a elçilerle birlikte değerli hediyeler göndererek şükranlarını sundu. Daha sonra Osmanlı teşrifat ve teşkilâtının tesiri altında giyim kuşamda, saray geleneklerinde ve diğer bazı hususlarda birtakım değişiklikler yaptı; hatta Osmanlı padişahları gibi cuma ve bayram günleri namaza alayla çıkmaya başladı. Bu arada Tanca'ya sığınarak Portekizliler'le anlaşan Muhammed el-Mütevekkil yeniden saltanat mücadelesine girişti ve Portekiz Kralı Don Sebastian'ın emrindeki büyük bir orduyla amcası Abdülmelik üzerine yürüdü. Abdülmelik de Türkler'den ve Araplar'dan oluşan bir orduyla Portekiz kuvvetlerinin karşısına çıktı. 4 Ağustos 1578 tarihinde Vâdilmehâzin yakınlarında meydana gelen ve tarihe "Üç Kral Harbi" (Ma'reketü mülûki's-selâse) adıyla geçen savaşta her iki taraf da ağır kayıplar verdi. Sonunda Muhammed el-Mütevekkil ve Kral Sebastian'la birlikte Abdülmelik de öldü; yerine kardeşi Ahmed el-Mansûr geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *MD*, nr. 18, s. 15; nr. 30, s. 185, 197; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, İstanbul 1285, III, 262-263; Henry de Castries, *Sources inédites de l'histoire du Maroc de 1530 á 1845*, Paris 1905, I, 383-393, 395 vd.; Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927, s. 68; Ziriklî, *el-A'lâm*, Kahire 1373-78 / 1954-59, IV, 311; Abdülkerîm Kerîm, *el-Mağrib fî 'ahdi'd-devleti's-Sa'diyye*, Rabat 1397 / 1977, s. 97-106; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III / 1, s. 45-48; III / 2, s. 268-269; Charles André Julien, *Histoire de l'Afrique du Nord: Tunisie-Algérie-Maroc*, Paris 1980, II, 209-211; Jamil M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, London 1987, s. 213-215; A. Cour, "Sa'dîler", *İA*, X, 43.

ZİYA KAZICI

ABDÜLMELİK b. NÛH b. MANSÛR

(عبدالملك بن نوح بن منصور)

Ebü'l-Fevâris Abdülmelik b. Nûh b. Mansûr
(ö. 389 / 999'dan sonra)

Sâmânî hükümdarı (Şubat 999-Ekim 999).

Sâmânîler'in son yıllarında Türk kumandanları çıkardıkları iç karışıklıklarla devleti sarsmaya başlamışlardı. Sâmânî Hükümdarı Ebü'l-Hâris Mansûr b. Nûh 992 yılında Karahanlı Buğra Han Hârûn ve haleflerinin saldırılarına uğradı. Ayrıca Türk Emîri Fâik Hassa, Vezir Ebü'l-Muzaffer Muhammed, Begtüzün ve Gazneli Mahmud'un faaliyetlerini de kontrol altına alamadı. İki müttefik, Fâik ile Begtüzün, Gazneli Mahmud'a karşı kendilerini desteklemeyen Ebü'l-Hâris Mansûr'u tahtan indirerek gözlerine mil çektirdiler ve küçük kardeşi Abdülmelik b. Nûh'u Sâmânî tahtına çıkardılar (Safer 389 / Şubat 999). Bunun üzerine Gazneli Mahmud, Fâik ve Begtüzün'e karşı harekete geçti; bu sırada Abdülmelik b. Nûh da onların yanındaydı. Meydana gelen çetin bir savaştan sonra Sâmânî kuvvetleri mağlûp oldu, Abdülmelik ile Fâik Buhara'ya çekildiler. Sultan Mahmud Horasan'ı istilâ edip Fâik, Begtüzün ve Abdülmelik'i Mâverâünnehir'e sürdü. Karahanlı İlig Han Nasr da 23 Ekim 999'da Buhara'yı işgal ederek Sâmânîler'in Mâverâünnehir'deki hâkimiyetine son verdi. Yanında bulunan az sayıdaki kuvvetle ne yapacağını şaşıran Abdülmelik b. Nûh kaçıp saklandıysa da İlig Han hükümet sarayına girdi ve Abdülmelik'i yakalayarak hânedanın diğer üyeleri Ebü'l-Hâris Mansûr, kardeşleri Ebû İbrâhim İsmâil ve Ebû Ya'kūb ile birlikte Özkent'e sürüp orada hapsettirdi. Abdülmelik Özkent'te öldü. Böylece toprakları Gazneliler ve Karahanlılar tarafından paylaşılan Sâmânîler Devleti de son bulmuş oldu. Ebü'l-Hâris ile İsmâil el-Müntasır devleti yeniden kurmak için beş yıl daha mücadele ettiler; fakat hiçbir sonuç elde edemediler.

BİBLİYOGRAFYA :

Beyhakī, *Târîh*, Tahran 1324, s. 64; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1385-86 / 1965-66, VIII, 507, 535; IX, 145-146, 148-149; Hamdullâh-i Müstevfî, *Târîh-i Güzîde* (nşr. E. G. Browne), London 1910, s. 391, 394; İbn Haldûn, *el-'İber*, Bulak 1284 → Beyrut 1399 / 1979, IV, 358-359; E. de Zambaur *Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour l'Histoire de l'Islam*, Hannover 1927, s. 202-203; Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927, s. 176-178, Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultan Mahmūd of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 43-45, 60-61, 140-164, 168, 183; W. Barthold, *Türkistan* (haz. H. Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 338-339; Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi* (trc. İsmail Yiğit v.dğr.), İstanbul 1985, III, 454-455; V. F. Büchner, "Sâmânîler", *İA*, X, 142; C. E. Bosworth, "'Abd al-Malek b. Nūḥ", *EIr.*, I, 127-128.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ABDÜLMELİK b. NÛH b. NASR

(عبدالملك بن نوح بن نصر)

el-Melikü'l-Müeyyed Abdülmelik b. Nûh b. Nasr
(ö. 350 / 961)

Sâmânî hükümdarı (954-961).

333'te (944) doğdu. Babası Nûh b. Nasr'ın 954 yılında ölümü üzerine henüz on yaşında iken Buhara'da Sâmânî tahtına çıktı. Babası I. Nûh zamanında Sâmânîler büyük sıkıntı içindeydi. Abdülmelik tahta çıktığında idareye muhtemelen Türk kumandanları hâkimdi. Bu yüzden, muhteris emîrleri itaat altına almakta büyük zorluklarla karşılaştı. Özellikle Horasan Valisi Ebû Ali Çaganî, Yukarı Ceyhun bölgesinde büyük bir nüfuza sahip, Ebû Ali İbrâhim es-Sîmcûrî

de Kûhistan'da geniş topraklara hâkim durumda idi. Ebû Ali Çagānî'yi uzaklaştırmak için Abdülmelik tarafından Horasan'a gönderilen Bekir b. Mâlik orayı ele geçirdi. Ebû Ali de askerlerinin Abdülmelik'in ordusuna katılmaları üzerine, 200 taraftarıyla Rey'de Büveyhîler'den Rüknüddevle'ye sığındı. Bekir b. Mâlik, Sâmânî emîrinin Türk muhafızları tarafından öldürülünce (957) yerine Ebü'l-Hasan Muhammed es-Sîmcûrî tayin edildi. Ancak halka kötü davrandığı için Abdülmelik onu azlederek Ebû Mansûr Muhammed b. Abdürrezzâk'ı Horasan valiliğine getirdi (960). Ebû Mansûr Horasan'ı iyi idare etti. Bu arada Alptekin'in emrindeki Türk askerleri Buhara'da yönetimi ele geçirerek Sâmânîler'i zor durumda bıraktılar. Bunun üzerine Abdülmelik kumandanlarından Begtekin'i idam ederek askerlerin devlet idaresindeki nüfuzunu kırmak istedi. Fakat içteki karışıklıklar onu Türk Emîri Alptekin'i Horasan valiliğine tayin etmeye mecbur bıraktı (961). Büveyhîler'le I. Nûh devrinde başlayan savaşlar Abdülmelik devrinde Sâmânîler'e fazla fayda sağlamayan bir antlaşmayla sona erdi (344/955-56).

el-Melikü'l-müeyyed, el-Melikü'l-muvaffak ve el-Emîrü'r-reşîd unvanlarını alan Abdülmelik 23 Kasım 961'de, Buhara meydanında çevgân oynarken attan düşüp öldü. Başka bir rivayete göre de düştükten sonra öldürüldü. Yerine kardeşi Mansûr b. Nûh geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, VIII, 507-508, 535; Ebü'l-Ferec [İbnü'l-İbrî], *Târîḫu muḫtaṣari'd-düvel* (nşr. A. Sâlihânî), Beyrut 1890 (ofset), s. 168; Hamdullâh-i Müstevfî, *Târîḫ-i Güzîde* (nşr. E. G. Browne), Leiden 1910, s. 350, 384; İbn Haldûn, *el-ʿİber*, Bulak 1284 — Beyrut 1399/1979, IV, 350; E. de Zambaur, *Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour l'Histoire de l'Islam*, Hannover 1927, s. 202-203; Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927, s. 176-178; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultan Mahmûd of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 24, 181-182; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 313; H. İbrâhim Hasan, *İslâm Tarihi* (trc. İsmail Yiğit v.dğr.), İstanbul 1985, III, 450-451; W. Barthold, *Türkistan* (haz. H. Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 141; a.mlf., "Abdülmelik", *İA*, I, 97-98; Erdoğan Merçil, "Sîmcûrîler", *Tarih Dergisi*, sy. 32, İstanbul 1982, s. 115-116; Harold Bowen, "Rüknüddevle", *İA*, IX, 799-800; V. F. Büchner, "Sâmânîler", *İA*, X, 142; C. E. Bosworth, "ʿAbd al-Malek b. Nūḥ b. Naṣr", *EIr.*, I, 128.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

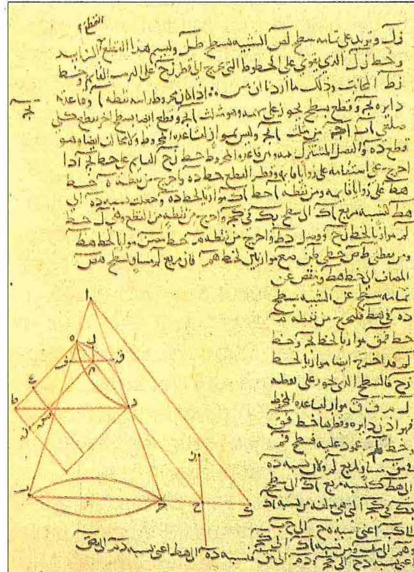
ABDÜLMELİK eş-ŞÎRÂZÎ
(عبدالملك الشيرازى)

Ebü'l-Hüseyn Abdülmelik b. Muhammed eş-Şîrâzî

Ortaçağ matematikçisi ve astronomi bilgini.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamakta, 550'de (1155) ve nisbesine göre de muhtemelen Şiraz'da doğup 600'den (1204) önce öldüğü sanılmaktadır. Şîrâzî, daha çok Helenistik Grek matematikçilerinin kitapları üzerinde çalışmış ve onları özetleyerek Arapça'ya çevirmiştir. Ele geçen tek eseri, *Taṣaffuḥu'l-maḫrûṭât* (koni kesilmeleri), m.ö. III. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan, **elips** ve **hiperbol** kelimelerini ilk defa ilim dilinde kullanan, İskenderiye ekolünün ünlü geometri bilgini Pergeli (Antalya civarındaki Pergaeus) Apollonius'un *Kônika* (koniler) adlı eserinden yaptığı özlü kısaltmadır. Şîrâzî *Taṣaffuḥu'l-maḫrûṭât*'ı, kendinden önce *Kônika* üzerinde geniş bir inceleme yapmış olan Hilâl b. Ebû Hilâl el-Hımsî (ö. 270/883-84) ile Sâbit b. Kurre'nin (ö. 288/901) *ʿİlmü eşkâli ḳuṭûʿi'l-maḫrûṭât* adlı eserlerinden faydalanarak kaleme almıştır. Eser, Latince'ye de tercüme edilerek 1669 yılında Kilan'da (Kiel) basılmıştır. Abdülmelik eş-Şîrâzî'nin bundan başka, Batlamyus'un (Ptolemaeus) ünlü *Almagest*'ini de Arapça olarak özetlediği bilinmektedir. Ancak bu eser ele geçmemiş olup Kutbüddin eş-Şîrâzî (ö. 710/1311) tarafından, ondan faydalanılarak Farsça'ya yapılan ve *Dürretü't-tâc li-ġurreti'd-dîbâc* adlı eserinin bir bölümünü teşkil eden *Almagest* tercümesi vasıtasıyla tanınmaktadır.

Abdülmelik eş-Şîrâzî'nin *Taṣaffuḥu'l-maḫrûṭât* adlı eserinden bir sayfa (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., III. Ahmed, nr. 3463)

Bugün sadece yarısı mevcut olan *Kônika*'nın, Şîrâzî'nin *Taṣaffuḥu'l-maḫrûṭât*'ı ile diğer müslüman matematikçilerin eserin aslından yaptıkları tercümelerle tamamlanabilmiş olması, bu eserlerin ilim tarihi açısından taşıdıkları önemi artırmaktadır. *Taṣaffuḥu'l-maḫrûṭât*'ın yazma nüshaları, Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmet, nr. 3463), Süleymaniye (Yeni Cami, nr. 803; Cârullah, nr. 1507), Nuruosmaniye (nr. 2972), Leiden Üniversitesi (Oriental, nr. 513/1) ve Oxford Bodleian (nr. 3970, 3/1) kütüphanelerinde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Suter, *Mathematiker*, Leipzig 1900, s. 115-116; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 858; G. Sarton, *Introduction*, New York 1975, II/1, s. 400-401; Sezgin, *GAS*, III, 134; V, 141; VII, 403; Ebü'l-Kāsım Kurbânî, *Zindegînâme-i Riyâżîdânân-ı Devre-i İslâmî*, Tahran 1365, s. 304-305; C. Schoy, "Şîrâzî", *İA*, XI, 563-564; D. Pingree, "ʿAbd-al-Malek Sīrāzī", *EIr.*, I, 128.

SARGON ERDEM

ABDÜLMELİK b. ÜKEYDİR
(عبدالملك بن اكيدر)

(bk. ÜKEYDİR b. ABDÜLMELİK).

ABDÜLMUTTALİB
(عبدالمطلب)

Ebü'l-Hâris Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdimenâf b. Kusayy (ö. 577 m.)

Hz. Peygamber'in dedesi.

Asıl adı Şeybe'dir; Yesrib'de (Medine) doğdu. Babası Hâşim, annesi Medineli Neccâroğulları'na mensup Selmâ'dır. Babası Gazze'de öldüğünden sekiz yaşına kadar annesiyle beraber Medine'de kaldı. Daha sonra amcası Muttalib yeğenini alıp Mekke'ye götürdü. Şehre girerken Muttalib'in terkisindeki çocuğu gören Mekkeliler, onu kölesi zannederek kendisine "abdü'l-Muttalib" dediler ve Şeybe o günden sonra Abdülmuttalib diye anıldı. Bir başka rivayete göre ise, Muttalib'e çocuğun kim olduğu sorulduğunda o, üstü başı pek düzgün olmayan Şeybe'yi o anda kölesi olarak tanıtmıştır.